

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XVI—XVII

BELGRADE
1985—1986

<http://www.balcanica.rs>

П Р И Л О З И

930.85(=919.83):949.7(093)(=3)

Галиб ШЉИВО
Институт за историју
Бања Лука

М И Р Д И Т И ОПИС АУСТРИЈСКОГ КОНЗУЛА БОРОВИЧКЕ ИЗ 1858. ГОДИНЕ

Мирдити су као католици били под дипломатском заштитом Хабсбуршке Монархије исто онако као што су и католици у Босни и Херцеговини рачунали на подршку сусједне католичке царевине. Међутим, бечки двор није све до 1858. био довољно обавијештен о Мирдитима. Те године је аустријски конзул у Скадру Боровичка веома подробно описао Мирдиту и Мирдите.¹ Какав је циљ имао овај опис Мирдита, тешко је установити на основу грађе са којом смо располагали. Познато је да се аустријска дипломатија почела више занимати за турске области на Балкану од почетка друге половине XIX вијека и да је у њима отварала своја конзуларна представништва. Посебну пажњу је поклањала Босни и Херцеговини,² Црној Гори³ и Албанији. На основу конзуларних елабората о појединим крајевима Турског Царства на Балкану, као што су били бањалучки⁴ и тузлански кајмакамлук⁵ који су од 1856 до 1860. устројили новопостављени конзули у овим мјестима, види се да је аустријска политика постепено излазила из оквира интересовања за привредно-трговачке послове и све више показивала занимање за политичка

¹ Haus Hof- und Staatsarchiw Wien, St. K., F 27 Mission bis 1816/11, Skadar 18. јула 1858.

² Архив Босне и Херцеговине, Аустријски генерални конзулат у Сарајеву, 105/1859, Сарајево 30. јануара 1859.

³ Г. Шљиво, *Лајпцигенова мисија у Цариграду 1853*, Историјски записи XXXIII, Титоград 1976, 189—226.

⁴ Г. Шљиво *Бањалучки кајмакамлук 1856. године*, Историјски зборник 4, Бањалучка 1983, 61—69.

⁵ Г. Шљиво, *Прилике у зворничком кајмакамлуку и проглашење Хатихумајуна 1856. године*, Историјски зборник 4, Бањалучка 1983, 163—178.

збивања. То показује и елаборат о Мирдитима, старом албанском племену које је још од краја XVI или почетка XVII вијека започело борбу за аутономију у оквиру Турског Царства. Према истраживању руске историчарке Иванове,⁶ област Мирдителије и Мирдита је све до краја XVI вијека припадала беговима у Пећи, чију су власт признавали.⁷ Крајем XVI или почетком XVII вијека, Мирдители су се побунили и успјели да добију самосталност у оквиру Турског Царства, али су били дужни да пружају војну помоћ Порти кад она то од њих затражи, с тим да она плати оне Мирдите који побу у рат за њене потребе, чиме су, дакле, фактички имали статус најамне плаћене војске. Мирдители су задржали такву племенску аутономију⁸ све до краја турске владавине на Балкану, али то им није сметало да често учествују у покретима против Порте заједно са осталим албанским племенима, те сусједним Црногорцима и Србима.⁹

Етнографија

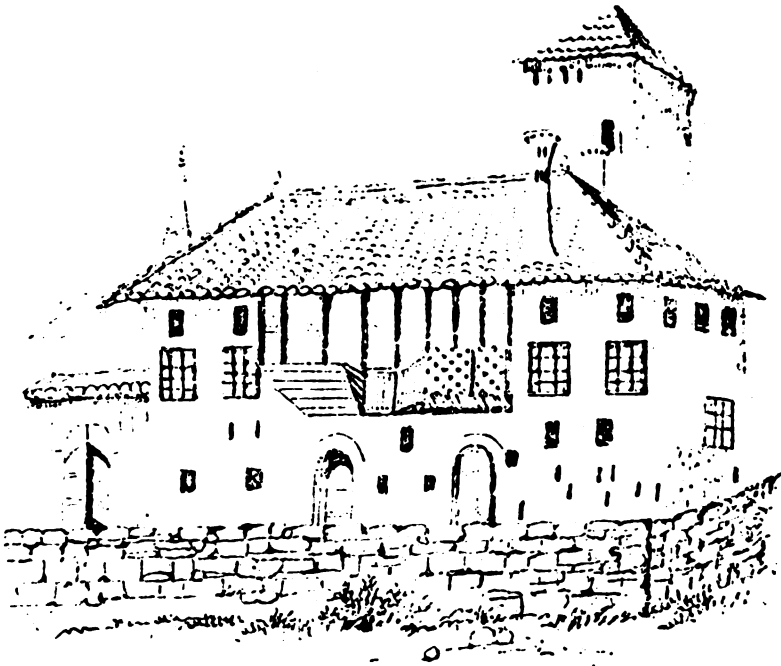
Конзул Боровичка је Мирдите исправно убрајао у албанско-гегску скупину на основу поријекла, дијалекта и обичаја. Проучавајући њихов живот, он се осврнуо и на оно што су други писали о њима, па је о томе дао критички суд. За тврдњу Француза Кипријана који је у свом дјелу о Словенима написао да борбени Албанци запосједају цијелу сјеверну Албанију без обзира на то којој вјери припадају и да имају заједничко име Мирдители, Боровичка тврди да је то нетачно пошто се на наведеном подручју налазило само пет малих горштачких барјака који су припадали Мирдитима. Живјели су у скромним социјалним условима и под влашћу старјешине кога су сами бирали. Чинили су заједницу која није имала ништа заједничко са осталим албанским горштачким племенима, а уз то су се држали на великом одстојању од сваког некатоличког народа. Према мишљењу Боровичке, мада се у Мирдите убраја пет бајрака, у ствари су само три бајрака — Ороши (Oroschi), Спачи (Spacci) и Кушнени (Cusnени) — живјела заједно од прадавних времена, па се само она могу сматрати за праве Мирдите. Остала два бајрака, Дибре и Фанди, која су у XIX вијеку била са њима уједињена, придружила су им се нешто касније. Боровичка додаје да осим њих треба у праве Мирдите убројити и албанске породице Mnella-Spacit (Diošeze Sappa), насељене у Призренском пашалуку,

⁶ J. B. Иванова, *Северная Албания в начале XIX в.* Обществeная жизнь. Издво „Наука“, Москва 1973.

⁷ Исто, 59.

⁸ Исто, 19.

⁹ Исто, 27.

јер су се оне иселиле из Мирдитије и још увијек се исељавају, али своје старе везе са саплеменицима брижљиво чувају. Ове породице у призренском крају, којих има више стотина, називали су уопштено Фанди вјероватно због тога што су дошли из пердјела кроз које теку воде Велике и Мале ријеке Фанда. Боровичка није био у могућности да улази у питање да ли су Мирдити старосједиоци у крају који настањују, или су се, као што произлази из многих племенских предања тамошњих албанских горштака, доселили тек последије неколико стољећа. Такођер није био у могућности да пружи ни задовољавајући одговор, односно објашњење, за њихово племенско име „Мирдити“ или „Mirëditi“, мада је сматрао да је најисправнији назив Мирдити. Кад их је упитао о томе, добио је једногласно ово тумачење: „Прије много година живјела су у гори Паштрику изнад Призрена три брата која су, из непознатих разлога, била присиљена да се иселе и потраже своју срећу у туђини. Један од њих је узео сито, отишао у данашњу Пулати и основао племе Шоци (Schosci). Други је узео једини комад хљеба који се налазио у кући и побјегао такође у тај крај; он је био оснивач племена Сорај (од ријечи *cori* што значи залог). Трећи је

са ашовом на рамену поздравио браћу са „добро јутро“ (mige dita) и населио се на Фандију. Њега су сматрали оснивачем племена Мирдита, а он је оставио три сина који су засновали три бајрака — Ороши, Спачи и Кушнени.¹⁰

Боровичка није могао с поузданошћу прихватити овакво предање о постанку племенског имена Мирдит, али је сматрао да је име највероватније произишло из оријенталног језика. Закључио је да су Мирдита толико увјерени у истинитост свог предања да сматрају како је сродство између три поменућа бајрака тако блиско да још постоји забрана да се жене и удају између себе, а онај ко би прекршио топравило искусио би најстрожу казну. Сродство су временом претворили у праву грађанскоправну препреку у пуном смислу те ријечи. Ова чињеница би требало да буде свакако прихватљива као доказ заједничког поријекла та три бајрака, иако је Боровичка сматрао да она ипак није могла пружити подробније објашњење на чему се темељи поријекло заједничког имена Мирдит.

Земља и народ

Права Мирдита, то јест земља на којој је било насељено пет бајрака Мирдита: Ороши, Спачи, Кушнени, Дибра и Фанди, није била посебно назначена ни на једној дотад познатој земљописној карти. То је узан појас планинског предјела у сјеверној Албанији који се највећим дијелом простире од југозапада према сјевероистоку и има природну границу. Горски вијенац, чија висина једва прелази 1.000 стопа, штити с лијеве стране Дрим од његовог уласка у равницу, дакле од Ван и Дењес до Алесије, и чини на овом потезу природну границу од сјевера према југу која прелази преко била горског гребена. Затим пролази кроз старе планине Алесију, југозападно од Мата, близу којег се обједињују обје ријеке Мала и Велика Фанди у Фанди, потом уздуж десне обале Фанди, онда равно према истоку прелазећи преко Фанди на лијевој обали Мале Фанди, све до Прои-Сришет, и одатле се граничи са планинским предјелом Мати, код Kthella, Selita, Lura (у горском предјелу Дибра), пролазећи Cresi Arni, Uimist мимо Sroi према Везирском мосту преко Дрима. Одатле се протеже лијевом обалом Дрима до Ван Спаса, затим дуж горског потока Ghiska према цести за Призрен, а у непрекидној близини потока, према западу до горског ланца Ехта (Aehta), изнад Ван Дејеша. Површина је могла износити једва око 40 њемачких квадратних миља.¹¹

¹⁰ Исто, 70—71.

¹¹ О величини њемачке миље вид. М. Влајшица, *Ресник наших старих мера — у току векова*, III свеска, Београд 1968, 605—607.

Мирдитија је планинска земља богата водом, међутим без долина и стога мање погодна за земљорадњу, али зато погодна за узгој стоке. Брда чији највиши врхови не прелазе више од 3.000 бечких стопа¹² обрасла су све до врха шумама древних храстова, букава и игличастог дрвећа. На вишим брдима, нарочито на Mnella, Bieška, Sed, Rosci, Korabi, Knepi, Kumla, Zeppe i Malji Senjit, налазе се велики платои са зеленим ливадама и младим шумама. То су Алпи Мирдита које они зову Бишка; ту од јуна од конца септембра напасају своја многобројна стада оваца и коза, а кад заврше справљање сира, спуштају се у ниже планинске предјеле. Ова мала алпска земља има изванредне природне љепоте и веома је занимљива. На Bieške Mnelles извире поточић зван Вигани и тече кроз село Кимеса, али је веома сиромашан водом. Међутим, сваких неколико година толико надође без било каквог видљивог повода, замути се и као права ријека обрушава се, дроби стијене, кида дрвеће, носи све са собом, тако да застрашене становнике натјера у бијег. Овај феномен се најчешће јавља у августу.

Боровичка каже да је на једном платоу Маљи Шењит посматрао веома занимљив повор који је вјероватно у вези са Малом Фанди или са самом Мати. Наиме, тврдили су му да се један новицијант некадашњег самостана Св. Александар, чије зидине стоје на брду, сурвао у тај повор и да га је Мати избацила на обалу.

Главне воде

Велика Фанди извире на Корабу и протиче кроз Lopati, Luniši, Kalivaria, Vigani, Lum-Setüilla и Lihsiza, затим Spazlasa, Lumi-Gozellit и Zahl-Dibrit, а потом се обједињује са Малом Фанди (извире у Bjeslika Munellès) и њеним притокама Proi, Srieset и Repz, па утиче у Мати. Она даље протиче кроз равницу која се назива Брегу и Матит, и изванредно је плодна. То су праве планинске ријеке и неподесне су за пловидбу. Осим ових главних водених токова, дивљих потока Gjadrri који се улијева у Drini, Gomsicja и Gzoska, ту се још безброј потока и извора. Дијелом текући кроз прокопане канале, они служе за наводњавање њива засијаних кукурузом који Мирдитима обезбјеђује хљеб. Малобројне парцеле које једва могу задовољити најосновније породичне потребе обрађују се изузетно лоше и немарно. Мирдити гаје кукуруз, јечам, пшеницу, зоб и винову лозу, а за гајење кромпира за који је земљиште изузетно погодно, у то вријеме се још нису били одлучили.

¹² О величини бечке стопе вид. Влајинац, *нав. дело*, IV свеска, 884—888.

Код Мирдита су биле најзапуштеније шуме. У близини села налазиле су се велике површине без дрвећа које су настале услед непланске сјече, потпуно без реда, али нико није покушавао да то спријечи, иако је због тога долазило до одроњавања земље које спирају велике кише. У таквим условима се није могло рачунати ни на пошумљавање, као ни на припрему тла у те сврхе: „У тешко приступачним брдским шумама, Мирдитима су закопани милиони у дрвној маси.“ Недостајали су путеви који би омогућили да се дрво донесе у равницу. Сва земља је била у власништву општина (заједница) у чијем се округу налазила; земља коју је обрађивала једна породица припадала је само њој. Једино је капетан Мирдита имао велике површине земљишта и шуме које је дијелом куповао, а дијелом присвајао узурпацијом.

С обзиром на то да у цијелој провинцији сјеверне Албаније није било ниједне саобраћајнице која би одговарала европском поимању проходног пута, о томе наравно ни у Мирдитији није могло бити говора. Постојеће стазе којима би требало да пролазе људи и товарне животиње, на појединим дијеловима не само што су представљале велику опасност него су биле у таквом стању да није уопште било могућно њима проћи.

Ипак се ништа није предузимало да се оправе путеви; а тек онда кад би се догодило да се неколико товарних животиња заједно са својим товаром сунуврати у провалију, Мирдита су вршили најнужније оправке. То се односило на главне саобраћајнице земље, од којих су двије водиле преко висова *Chrete*, једна дуж ријека Мати и Фанди, друга преко Маљи Шењит, трећа преко Везирског моста, четврта од Призре-на у средиште земље. Стога није потребно поближе описивати како су изгледали мањи путеви који су повезивали поједина села, јер су они у најсрећнијим случајевима представљали корита дивљих потока.

Клима је била добра, зиме нису биле преоштре, а љетну врућину су ублажавали западни вјетрови.

Код Мирдита није било разних врста болести. Најпознатија је једна врста лијене грознице која се назива сејутра, такобер и мориа, која се ту појавила тек од грчког устанка 1821, а донијели су је ратници који су се враћали својим кућама.

О историји древних грађевина које су се тада налазиле у Мирдитима није нико знао да било шта каже, а оно мало развалина, остатака капела и наводних дворова, није било вриједно пажње. У земљи није било ниједног мјеста које би се макар условно могло назвати барем градићем. Ту су била сљедећа села и засеоци, иначе међусобно удаљена и раштркана:

1. Kortopulla ca Masenom и Kaftal;
2. Kašnjeti ca Vreci, Kalivari, Spans и Tureci;

3. Shën Gjergji ca Ranši, Sucagi, Gazoli и Calori;
4. Kačinari sa Vila, Arsa, Stufi, Rega, Mercinšel, Volaš, Kušnени и Simoni;
5. Kalivaria a Gjergjani, Gojani, Skoca, Mesuli, Kimesha, Djomi и Teruolli;
6. Çapaamalit ca Shën Mria, Kaolina, Arsti, Lumardi, Nusgjai, Berzelli, Miharina, Lumi-barz, Tuci и Lum-isi;
7. Fandi ca Sricia, Domgoni, Bisak, Konai, Schëngjini;
8. Oroši ca Kena, Lagia, Mahtrocor, Ligini, Saisi, Shën Uria (Света Марија);
9. Spaçi ca Plagš;
10. Blinichti ca Rauši-Keç Skoreti, Culogi и Pesch;
11. Ndërfandina ca Munega, Xici, Bukmir и Sparlaša;
12. Freghna ca Ungrii;
13. Vigu;
14. Mnella.

Сва села су имала око 1.570 кућа или породица са укупним бројем од 12.966 становника који су се дијелили на пет бајрака Мирдита.

барјак	кућа	душа
Ороши	123	1.069
Фанди	290	2.465
Спаћи	464	3.753
Кушнени	205	1.808
Дибра	488	3.871
Свега:	1.570	12.966

У округу жупе Вигу постојали су остаци дворца у коме је, наводно, угледао свјетло дана албански јунак Скендерберг (код Словена звани Борбе Кастриот).

Мирдити су снажни темељни људи, средње висине, витки са јаким костима, већином тамне косе и тамних очију. Мајстори су у свим борилачким вјештинама које су нужно потребне пастирима, ловцима и ратницима, а познати су и као одлични стријелци. Рачунало се да имају највише до 1.800 мушкараца способних за борбу. Њихова храброст и неустрашивост на бојном пољу биле су подједнако добро познате као и њихова окрутност, грабежљивост, разбојништво и склоност ка побунама, што им је и пронијело глас у ратовима које су водили приликом пробоја у Грчкој, на Балкану и на Дунаву. Кресе их врлине као што су умјереност, трезвеност и велика

гостољубивост,¹³ па су то највредније стране њиховог карактера, док лакомисленост, похлепа, осветољубивост и просто смијешна охолост чине ону мрачну страну. Веома поносни на своју слободу, они нису били ропски подложни својим вођама племена, што је тако „одвратна карактерна особина Црногораца“.

Мирдита без изузетка припадају римокатоличкој вјероисповијести. Њихово тврђење да ниједан Мирдит није никад прешао у ислам не може се узети као пуна истина, али је чињеница да нису дозвољавали да се у њихове планине досели било који муслиман. Међутим, без обзира на то што су толико чували своју католичку вјеру, они ипак нису били много религиозни. Свом свештенику су исказивали веома мало спољног поштовања, веома ријетко су присуствовати богослужењу, углавном најчешће само приликом великих црквених светковина. Занемаривали су све вјерске заповијести изузев поста, који су веома савјесно одржавали, па је сигурно да су вјеру више чували зато што им је као традиција остала од праотаца, а мање из вјерских разлога.

Земља је била подијељена у 14 жупа: Oroši,¹⁴ Spaći, Fandi, Kallivaria, Šafae-malit, Blišti, Kaćinari, Shën Gjergji (или Св. Борђе), Kastanjeti, Kortopulla, Tregna, Nderfandi, Vigu и Mella. Њихови жупни дворци и цркве су били сиромашнији него они у равницама. Жупни двор у Ороши, главном мјесту Мирдита и сједишту капетана, био је у невјероватно запушеном стању. У Ороши је служио један свештеник који је имао митру.¹⁵ Цијела Мирдитија са изузетком двије жупе које су припадале дијецези Сапе била је под духовном јурисдикцијом бискупа из Алесије. Свештеник Pietro Zarisci, који је много година био свештеник Мирдита у Ороши и којег су вјерници прогнали, казивао је о једном карактеристичном поступку својих земљака. Наиме, једног дана је у опатију упала група младих људи из околине, ту засјела и захтијевала да се донесу храна и пиће, а било је очигледно да желе наћи било какав изговор да би започели кавгу. Свештеник је мудро ћутао и остао миран, па га млади људи нису могли изазвати, него су чак затражили да их исповиједи. С обзиром на то да су сви припадали породицама које су биле екскомунисирани, а број таквих породица је код Мирдита био веома велик, он им је рекао да их неће исповиједити све док се не покају

¹³ J. В. Иванова, *Северная Албанија*, 134; домаћин радо прихвата госта и одмах му поставља питања: Јеси ли здраво? Како су твоји? Каква је љетина? и слично, а тек потом се гост обраћа домаћину истим питањима.

¹⁴ J. В. Иванова, *Северная Албанија*, 104. Боровичка уопште није уочио подјелу на бајраке као административне јединице; на примјер, бајрак Дибра је имао десет села.

¹⁵ То је абација, опатовина.

и не отклоне разлоге због којих су екскомунницирани. То се најчешће дешавало због прељубништва, бигамије, пљачке или убиства. Онда су се они почели лукаво жалити на црквену строгост која, како су тврдили, свакако није примјењивана у вријеме њихових дједова. На то им је свештеник објаснио да црквене власти поступају према њима исто онако како су поступале и према њиховим дједовима Тада су му млади Мирдити презриво одговорили да, ако су њихови дједови били екскомунницирани, ни они онда не желе бити другачији и стога свештеник може „ићи до ђавола“. Приликом оцјењивања ових прилика не треба превидјети чињеницу да је такво понашање било могуће и зато што у земљи уопште нису постојале школе, па према томе није постојао ни услов за подuku у вјери.

Као и сви горштакчи народи, и Мирдити су гајили дубоку припадност свом родном мјесту и због тога нерадо ратовали у удаљеним крајевима. Уколико су и одлазили на војну, настојали су да се што је могућно прије врате својим кућама. Изузев смрти, које се плаше као казне, за њих не постоји ништа страшније од изгона из домовине и ништа срамније од тјелесног кажњавања. Породица им је важнија од свега, али Боровичка сматра да то није произлазило из стварних хуманих осјећања него из њиховог патријархалног бића, из убјеђења да појединац налази заштиту једино код свог крвног рода. Из тог „лажног“ осјећања части сматрају да породица која не прихвати увреду нанешену свом члану, макар он био одбачен и презрен, као себи нанешену мора доживјети понижење и срамоту.¹⁶

Жена је код Мирдита у првом реду и у хришћанском смислу ријечи — мајка дјете, а мушкарац се лоше понаша према њој. С обзиром на то да жена посједује мање опште и вјерско образовање од мушкарца, то она, према обичајима земље, не може ни за шта одговарати. По правилу су је сматрали злим духом породице, она је убица који тјера у насилну смрт оца, браћу, мужа, синове. Боровичка даље пише да Мирдити приликом избора жене много полажу на то да она води поријекло из једне хришћанске породице. „Иако жена и код Мирдита обавља искључиво све кућне послове, ипак није онолико понижавана да се према њој односе као према товарној животињи, како је то по правилу без изузетка код Црногораца.“

Мирдити се више баве узгојем стоке него пољопривредом. Чим младић одрасте толико да може носити оружје, он се више никад не одваја од њега. Оружје се састојало од пушчаних цијеви дугих од једне до пет стопа са обарачем оријенталне израде. Мирдит претежно носи оружје на рамену,

¹⁶ Упор Б. Недељковић, *Канун Леке Дукаћина, Арбанашко обичајно право*, Анали Правног факултета у Београду 4, Београд 1965.

или на узаном црном ремену као што се носи ловачка пушка. Иначе веома брижљиво одржава своје оружје тако да се оно увијек сија. „Само нужда може натјерати Мирдита да обави неке пољопривредне радове. Он радије лута по шумама, никад не пропушта прилику да нешто украде, а затим проводи у потпуној доколици. Његову постељу чини гомила лишћа на тврдој земљи.“

Одјећа Мирдита се састоји од капута који сеже до ножних чланака, направљен је од ручно ткане необојене грубе тканине, оивичен зеленим и црним вуненим гајтаном, мање или више украшен, а закопчава се на прсима. Испод њега се носи џемпер од грубе вуне у боји, ипак највише црвеној, и веома широке чакшире од исте тканине као и капут. Не носе кошуљу и врат им је разголићен. На ногама имају опанке и вунене обојке који се носе преко чакшира и сежу до листова ногу, па се ту вежу црвеном врпцом. Преко капута се око појаса ставља црвени широки појас. Глава је покривена округлим фесом високим четири цола,¹⁷ а испод њега се носи бијела вунена капица. Зими, али и љети као заштиту од кише, Мирдита су носили јакну од црне веома густо ткане вунене тканине са широким оковратником који од рамена пада све до преко половине прсију и леђа; рукави су кратки до лакта. Овај сасвим особен дио одјеће, који није уобичајен ни код једног другог албанског племена, чини Мирдите препознатљивима; по традицији га носе и као знак жалости за албанским јунаком Скендербергом. На кожном опасачу носе торбицу за набоје и кутијицу у којој су потребне ствари за чишћење оружја; нож се налази у вуненом појасу, а ношење пиштоља није било уобичајено.

Женска одјећа се састојала од капута који је досезао до кољена и чакшира које су потпуно наличиле на оне које носе мушкарци, с тим што су мало више набране. Умјесто вуненог појаса, жена опасује кратку кецељу полуделипастог облика, украшену ресама и ројтама. На глави има комад веома грубе и чврсте вунене тканине која је са обје стране савијена надоље, црне или црвене боје, већ према томе да ли је жена удата или неудата.

Мушкарци шишају главу до голе коже и само на потиљку остављају један чуперак да виси, а жене носе веома кратку разбарушену косу. Боровичка пише да крајње неживописна ношња код оба пола Мирдита, заједно са изразом њихових лица који није много пријатан, дају ружну слику о цијелој албанској раси.

Мирдита су становали у кућама и колибама које су биле углавном саграђене од камена, дрвета и цигала, покривене

¹⁷ О величини цола вид. Влајинац, *нав. дјело*, IV свеска, Београд 1974, 1004—1006.

сламом, а најчешће се састојале од три просторије — кухиње, спаваће собе и још једне собице (избе). Нису знали за кревете и друге комаде покућства. Храна им се претежно састојала од свакодневно печеног кукурузног хљеба, сира и млијека. „Једно мјестанце на увијек климавој шамлици у кухињи, комад хљеба и мало соли, то је све што се може тражити и што нуди мирдитско гостопримство.“ Странац се мора задовољити обитељским огњиштем јер се за странца ријетко пали засебна ватра.¹⁸

Цијела радност Мирдита сводила се претежно на ткање тканина за одјећу и њену обраду, што су искључиво обављале жене. Мирдит који је знао да израђује пољопривредни алат, да запрегне коња или товарну животињу, да за нужду оправи пушку, сматран је за великог умјетника. О правој трговини није било ни говора. Једино је невоља присиљавала људе да изнесу нешто боровине, јелове даске и дрвени утаљ на сајмове у Скадру, Алесији или Призрену и да то замијене за со, кукуруз или неки други производ.¹⁹ Со коју су куповали у Алесији, дијелом су остављали за своје потребе, а дијелом носили у Призрен и продавали за већу цијену. Извоз скодана (бојено дрво) био је у великом опадању. Транспорт је обављан само на теретним животињама.

Уређење код Мирдита и њихов однос према Порти

Мирдити су с поносом тврдили да на њихово тло није никад ступила нога ни једног јединог турског војника. У правом смислу ријечи, то би могло бити и тачно, посебно ако се има у виду да се дотад нису никад отворено побунили против султана, па према томе његова војска није ни имала повода да уђе у њихову земљу. Међутим, уколико су том тврђњом желели да докажу како су природне одбрамбене особине њихове земље такве да искључују сваку могућност турске најезде, онда су били у великој заблуди пошто су заборављали да је народну мирдитску војску неколико пута управо у властитим планинама веома строго кажњавала војска коју су предводиле турске паше. Њихове планине нису ни превисоке ни тешко приступачне; штавише, војни покрети регуларне војске унутар мирдитске територије имали би чак мање сметње него у неким другим непроходним брдским предјелима, на примјер у Црној Гори. Њихове ријеке не представљају тешкоћу за прелазак ни при лошим временским приликама; на-

¹⁸ Е. Чатеј, *Живот и обичаји Арбанаса*, Књига о Балкану 1, Београд 1936; М. Миљевић, *Живот и обичаји Арбанаса*, Београд 1901.

¹⁹ Ј. В. Иванова, *Северная Албанија* ближи пазари за становнике Мирдитије налазили су се у Лежи и Круји, а даљи у Скадру, Тирани и Призрену; главна роба која је увожена била је со.

против, њихове обале су веома погодне за прелажење војних колона свих родова. Једину тешкоћу причињавало би освајање кланаца који воде у земљу, али не и за оне трупе које би надирале дуж ријека Мати и Фанди. Конфигурација тла је заиста повољна и омогућава веома брзо трасирање проходних путева.

Мирдити су овом тврђом можда мислили да се њихова снага састоји у томе што могу пружити отпор непријатељу зато што имају све услове за производњу довољних количина хране пошто им је земља погодна за најразноврснију обраду. Наводно, могли су да се одрекну увоза било какве робе за дуге вријеме. Међутим, то није тачно пошто се лако може процијенити да су у родној години могли произвести хљеба да им траје највише десет мјесеци, а да се, без које не могу ни они ни стока, морају набављати ван земље, те да њихова развијеност искључује сваку помисао на било какву могућност за производњу муниције. Зато се прави разлики због којих су Мирдити били поштебени најезди турске војске не налазе у наведеним околностима, него у политичким односима у Турској и крајевима сјеверне Албаније, који су током времена претрпјели значајне промјене, па су Турци оставили Мирдите по страни.

Заједница Мирдита се од давнина састојала од свега три бајрака: Ороши, Спаћи и Кушнени. Они су наводно потомци једног племенског оца и његова три сина, па тако представљају језгро Мирдита. Бајраци су подређени бајрактарима, а тај положај је наследан, затим старјешинама које је сам народ бирао, уз то су признавали врховну власт некадашњег паше од Ипека или Пећи као представника султана. На тај начин су прихватили војну послушност Порти, а плаћали су данак који се звао порез и износио 15 пара (пјастер је вриједио 40 пара) по свакој кући. Овај порез су сваке године доносиле старјешине (најистакнутији млађи људи) представнику округа Задрима, а ту га је преузимао комесар, специјални пашин изасланик, и највећи дио поклањао доносиоцима. Као пашиног намјесника и посредника између паше и народа, Мирдити су имали такозваног буљубашу. Он је по правили био муслиман, али није живио у њиховој земљи, него је долазио у Мирдите једном годишње да би пренио пашине заповијести старјешинама племена и да би заједно са њима одржао судске расправе.

Ако из таквог стања ствари слиједи закључак да је уређење трију бајрака било тако да је њима владала неколицина и да нису имали заједничког домородачког поглавару који би владао над свим старјешинама, него је врховна власт у извјесном смислу припадала буљубашу као пашиним представнику, то онда значи да су Мирдити били под формалним и практичним вођством султана, односно везира у Пећи. То

стање се унеколико измијенило кад су три наведена бајрака изабрала за заједничког старјешину извјесног Цол Гјок Шербију (Scherbia) из братства Додај,²⁰ на кога је пао избор због његове мудрости, храбрости и родољубља, али су и даље задржали раније односе према везиру из Пећи. Однос овог новог старјешине према својим сународњацима био је неодређен; власт је могао одржавати силом коју је могао примијенити захваљујући породичном поријеклу и моћи. Његова власт и утицај су временом знатно опали пошто се његова породица из разних разлога готово потпуно искоријенила, тако да је посљедњи мушки изданак обитељи, наслједник Цола Гјок Шербија, продао свој положај извјесном Gimu Markuu за краву како би могао прославити неку светковину. Убрзо послје тога је Гим Марку довео братство²¹ Фанди које је било слично свим брдским племенима сјеверне Албаније. Он је управљао уз помоћ старјешина и припојио их трима братствима Мирдита. Тек под Гјоном Маркуом и наслједницима из његове породице била су поближе одређена права заједничког поглавара, о чему ће касније бити ријечи. Пренк Леша, дјед тадашњег поглавара Мирдита, био је први који је носио назив капетана, а дао му га је Али-паша Јањински у вријеме грчког устанка (1821). Од тада су Мирдити звали капетаном сваког свог војсковођу.

Непрекидни ратови које је Мустафа-паша посљедњи наслједни скадарски паша (својевремено генерални гувернер Смирне), водио дијелом против својих политичких противника у Румелији, дијелом против Црне Горе, а дијелом против самог султана Махмуда II, присилили су га да мисли на ратничка племена у околини, нарочито на Дукабине²² и Мирдите, те да их настоји одвојити од паше из Пећи и привући себи. Мустафа-паша је постигао свој циљ углавном новцем, па кад га је 1831. након крваве борбе поразио велики везир Мехмед Решид-паша те се морао предати у својој тврђави Скадру, Мирдити су му ипак били и даље исто тако потчињени као раније пашама у Пећи. И Мустафа-паша је оставио нетакнуто уређење овог горштакког племена, а повремено је давао и велике повластице неким капетанима, али их је чешће кажњавао због непослушности и пљачкашких препада у равници. Држао је у рукама највишу судску власт преко буљубаше. Након Мустафа-пашиног пада, велики везир Мехмед Решид-паша је Мирдите по њиховој жељи и формално припојио Скадарском пашалуку.

²⁰ О братству Додај вид. G. Valentini, *Il diritto delle comunita nella tradizione giuridica Albanese generalita*, Universita di Palermo, Faccolta di Lettere, Firenze 1956, 255.

²¹ G. Valentini, *нав. дјело*, 258.

²² То је географски појам који обухвата шест бајрака: Шола, Шоши, Топлана, Кири, Планда и Гјони; вид. G. Valentini, *нав. дјело*, 256.

Тек после неколико година након тога ујединио се бајрак Дибра²³ са четири бајрака Ороши, Спаћи, Кушњени и Фанди.²⁴ Бајрак Дибра не треба мијешати са сусједним, углавном муслиманским брдским окрузима Горња и Доња Дибра. До тада је бајрак Дибра имао своје старјешине и свог буљубашу. Један од тих старјешина био је незадовољан пријемом на који је наишао код паше у Скадру, па је разљућен отишао у своје планине и наговорио цијело племе да се прикључи Мирдитима. И код Мирдита је расло незадовољство према буљубашама, а у међувремену је настала једна измјена која је нужно морала имати значајне посљедице. Наиме, већ одраније су постојали многи разлози за незадовољство муслиманским буљубашама који су, без сумње, спроводили своју самовољу. Посљедњи међу њима, извјесни Јусуфбег из Скадра, првршио је сваку мјеру кад је наредио да се неколико Мирдита спале живи јер су затечени у крађи. Због тога су га насилно прогнали, па кад се поново појавио, власти су одбиле да штите његова права, тако да отад више није било звања буљубаша ни у једном од пет бајрака Мирдита; његова власт је прешла на капетана.

Тадашњи народни старјешина Мирдита Биб Дода је у међувремену све предузео како би развластио старјешине свих пет бајрака и приграбио сву власт. У настојању да узме потпуну власт, Биб Доди је успјело да на заједничком састанку свих Мирдита приволи племе да донесе закључак по коме старјешине неће више управљати заједничким пословима свих пет бајрака, него ће њихова власт бити ограничена само унутар њиховог бајрака. Тако је успео да обезбиједи врховну власт која му је омогућила да одлучује о општим пословима цјелокупне заједнице, чиме му је знатно порастао утицај. Временом је власт бајрактарских старјешина још више сужавана, а Биб Додина проширивана. До даљег слабљења власти бајрактарских старјешина дошло је насилним путем. Наиме, већи број младих људи, несумњиво на потицај самог Биба Доде, ометао је рад бајрактара, па су их чак оружјем спријечавали да управљају братством, док коначно нису уништили њихову моћ. То стање је довело до већег утицаја капетана пошто су се околности толико измијениле у његову корист да је онај који је то знао искористити постао владар у правом смислу ријечи. Новостворене прилике биле су такве да би у земљи настала потпуно анархија уколико би из ма којих разлога дошло до слабљења његове власти, као што се то већ неколико пута и десило. Капетан Биб Дода је 1854. добио и потврду за

²³ G. Valentini, *нав. дјело*, 253—258.

²⁴ J. В. Иванова, *Северная Албанија* 68; Ороши (Мирдита) су у почетку били *влазнија* (братство), али су се временом увећали па су постали бајрак, а унутар њега су образована нова *влазнија*.

свој владарски положај од Порте, а 1856. је одликован и титулом паше.

Тако су сва петорица бајрактара Мирдита била под управом заједничког старјешине кога је Порта признала и који се називао „капетан-паша“. Њему су били подређени петорица бајрактара, чије се дјеловање свело само на извршавање војних задатака, и старјешине појединих бајрака, чији се број мијењао (понекад их је било и 40). Они су бирали капетана, при томе водећи рачуна о заслугама и породичној припадности. Ове старјешине, који су заправо били локални капетани и владини чиновници, требало је да имају угледа у властитим бајрацима; одлучивали су о мањим споровима и то на зборовима који су одржавани неколико пута годишње пред црквом у жупском средишту бајрака, уз претходно одобрење капетан-паше. Припадао им је одређен дио новчаних казни које су сами изрицали. Тежи случајеви, као и општедржавни послови, остали су у дјелокругу надлежности капетан-паше који је у свим случајевима поступао у споразуму са старјешинама свих бајрака и редовно их позивао на тзв. Поље св. Павла да се договоре о предузимању потребних корака. Према тадашњем обичају, капетански положај је био насљедан, а прелазило је на најстаријег сина, а уколико капетан није имао синове, онда на најближег рођака, иако у том погледу није било важећег закона у земљи. Капетан-паши није било дозвољено да убије порез. За вријеме годишњег обиласка цијеле земље, обично у јесен, он је заједно с бајрактарским старјешинама дијелио правду по свом нахођењу. Оваква опходња се звала „војводина“. Капетан-паши је припадао одређен дио новца од новчаних казни; он је дијелио правду, изрицао казне и давао помиловања свим Мирдитима у границама њиховог подручја, при чему није смио поступати самовољно него је морао изрицати казне по традицији. Држао је у служби 20—30 Мирдита као пандуре и извршиоце својих заповијести, а издржавао их је на властити трошак. Од Порте је добијао припадљености које је имао бригадни генерал. Његова зависност у односу на пашу у Скадру огледала се у томе што га је морао признавати као султановог намјесника и од њега примати заповијести које му је слао господар државе. Скадарски паша није имао право да се мијеша у управљање код Мирдита и према томе, строго узевши, није имао право да казни Мирдита који би био ухваћен у преступу ван земље, него је био дужан да га изручи мирдитском капетану.

Капетан је био обавезан да заједно са својим људством врши војну дужност, да учествује у унутрашњим и спољним ратовима које је водила Порта и да плаћа годишњи данак. По старим обичајима, Мирдити су служили султану шест мјесеци у току једне године, и то у „повољно годишње доба“. Морали су служити у војсци која је била одана султану, а

не у оној коју је предводио какав побуњени паша, и то не одвојени од ње него на бојном пољу. Уколико су ратишта била удаљена од њихове домовине, Мирдита су били обавезни да дају највише до 400 људи. У току цијелог војевања добијали су хлеб и сир за себе, зоб и сламу за своје коње, а зависно од дужине ратовања имали су право на једнократну малу плату, чији је износ за њиховог команданта био нешто већи.²⁵ У Хафиз-пашино вријеме, тј. 1855. године, био им је разрезан годишњи данак у паушалном износу од 3.000 пјастера за свих пет бајрака. Порез су убирали поглавари или жупници и предавали га капетану, који га је потом лично у пратњи више старјешина, или по неком подређеном, предавао скадарском паши. Временом се усталио обичај да паша узвраћа даром од 100 коњских товара кукуруза (тадашња вриједност отприлике око 10.000 пјастера), од чега би капетан задржао једну половину, а другу раздијелио између пет бајрака.

Из таквог стања ствари произилазило је: прво, да је првобитно демократско-олигархијско уређење Мирдита попримало аристократско-апсолутистичке облике; друго, да су Мирдита из свог ранијег подређеног односа израсли у неку врсту вазалне државе. Ово друго није представљало повољну околност за Порту, па је било чудно што се то дешавало управо у периоду у којем је Порта, након угушивања побуне Мустафа-паше Скадарског 1831. године, била учврстила своју власт у сјеверној Албанији. Тада јој је пошло за руком да несметано управља провинцијом преко гувернера којег је Цариград постављао насилно, а могао га је исто тако и свргнути. Све ово се једноставно може објаснити немарношћу гувернера Порте да спроведе султанове наредбе, па и равнодушношћу према положају и интересима султана, као и политиком попустљивости, чега се Порта држала у политици према сјеверној Албанији. Стога је Боровичка закључио да коначан став који ће заузети Порта према том хришћанском подручју мора имати одлучујући утицај на даљи развој овдашњих католичких горштачких народа.

Као што је Црна Гора у XIX вијеку чешће организовала побуне против Турског Царства, што је могла чинити једино у споразуму са осталим словенским становништвом Румелије, тако су се и Мирдита заносили идејом да управо мирдитска земља у одређеним околностима треба да буде средиште за стварање независне албанске католичке државе. Такође се може лако закључити да су Мирдита били неколико пута у могућности да придобију и католичка и муслиманска горштачка племена из Дукабина, Пүке, Ибале, Дибра, Мати и Леже, која су им се иначе за вријеме ратних похода прикључивала и стављала под заједничко вођство Мирдита. Тако је

²⁵ J. В. Иванова, *Северная Албания* 118; такав је био ред код Мирдита кад су полазили у рат: ишли су један за другим, напријед припадници бајрака Ороши, за њима Спаћи и најзад Күшнени.

капетан Биб Дода могао без тешкоћа да бајрактаре наведених горштачких племена и своје племенске робаке у Призренском пашалуку стави под своју заставу на бојном пољу.

Уређење земље

Управљање земљом и руковођење правосуђем вршило се приликом племенских састанака старјешина којима је предсједавао капетан. Једном годишње је одржавано опште земаљско засједање, обично у јесен, на Пољу св. Павла близу Ороши у којем се налазило сједиште капетана. Закључке на савјетовању доносило је 25 старјешина који су били изабрани тако што је сваки бајрак из своје средине давао по петорицу. Капетан је за себе задржао право изрицања санкција. Старјешине бајрака су самостално сређивале она питања која су се тицала самог бајрака, због чега су поједини бајраци, већ зависно од потреба, одржавали по неколико састанака годишње.

Прије него што би поглавари бајрака изrekli пресуду, они су странкама у спору унапријед узимали неки залог. То су чинили зато да би их обавезали да прихвате донешену пресуду, али и да имају сигурније покриће за изречену новчану казну. Приговор на изречену казну није био дозвољен без обзира на то каква је одлука била у питању, па је онај ко би се супротставио на било који начин могао бити само још оштрије кажњен. Висина новчане казне утврђивана је двојачко; ако није била већ утврђена законом (кануном), судије су је самовољно одређивале. Новчану казну су наплаћивали поглавари села или главари породице, а у томе су им помагали капетанови послушници. Расподјела новчане казне вршена је различито у појединим бајрацима; на примјер код Спачи и Дибра дијељена је између старјешина и капетана, у бајраку Ороши се половина казне морала дати старјешини, капетану у бајрацима Кушнени и Фанди припадао је пун износ новчане казне у чијем је изрицању учествовао. Уколико би старјешина изрекао новчану казну за почињену кривицу унутар свог бајрака, на шта није имао право, капетану је припадао цијели износ казне. Старјешине су могле пресуђивати само у случајевима који су се десили у оквиру граница бајрака, а нису представљали посебно тешка дјела. У свим осталим случајевима, и у изрицању и у потврђивању казне, то право је припадало капетану, али он је био дужан да као судија поступи у сагласности са старјешинским вијећем.

На основу обичајног устаљеног права, Мирдит није могао уопште бити кажњен батињањем, затвором или изгнанством, него само новчаном казном, или у најгорем случају могла му

је бити изречена казна да му се спали кућа. Међутим, уколико би Мирдит ипак изузетно био осуђен на батинање због тешке увреде нанешене капетану или старјешини племена, онда је казну морао да изврши лично капетан. Стога се дешавало да се од тог правила све чешће одустајало, или је капетан преиначавао такву казну у казну затвора, па чак и изгнанства. При утврђивању кривице спровођен је доказни поступак. Признање кривице оптуженог био је довољан доказ против њега. Уколико је порицао кривицу, онда је сам морао водити поступак којим ће помоћу свједока доказати своју недужност. Свједоке је иначе сам бирао, а њихов број је зависио од тежине случаја; обично је износио од 6 до 24 лица. Уколико би свједоци послјије међусобног савјетовања одлучили да положи заклетву (што је требало обавити у цркви), како би била доказана невиност оптуженог, онда је и оптужени морао да се закуне. Кад се обави заклетва, поступак је био окончан. Свједоци су се често заклињали криво; чак су одобравали да се умјесто правог убице убије било који мушки члан бајрака у заједничком кућанству. Уколико би Мирдит убио неког ко не припада Мирдитима, то се није сматрало кажњивим јер је друштво штитило само припаднике властите заједнице.

Убиство је рјешавано договором обију страна; обично је уговарана уплата одређене суме (око 1.500—2.000 пјастера) коју је убицина породица требало да исплати породици убијеног. Изузетак је чинила крвна освета: онај ко је био присиљен да изврши убиство због крвне освете, не само да је бивао ослобођен казне него није потпадао ни под право крвне освете. Он је сматран за обичног радника извршиоца за кога је одговоран налогодавац. Заводник удате жене или дјевојке је потпао под крвну освету; убиство браколомнице је било додуше некажњиво, али је супруг убијене ипак дуговао њеној породици пола цијене крвне освете. Уколико би супруг успио да истовремено убије и браколомницу и њеног заводника, онда је бивао ослобођен крвне освете. Казне које су изрицане за крађе биле су веома различите, тако да су често могле достићи висину казне која је изрицана за убиство. Убиство, браколомство и крађа су били најчешћи облици кривичних дјела, а нарочито бројна у бајраку Ороши, па су Мирдита говорили да код Ороша ниједан одрастао мушкарац не умире другачије него насилном смрћу.

И покретну и непокретну имовину наслеђивао је најближи мушки члан породице, тако да жене нису могле наслиједити било шта. Удовица је остајала у мужевљевој породици уколико је са њим родила већи број мушке дјеце, с тим да су она још жива. У супротном је бивала отјерана из куће и немилосрдно препуштена даљој судбини.

ОБИЧАЈИ КОД МИРДИТА

а) Приликом војевања

Кад су Мирдити на позив Порте кретали на бојно поље, онда се могао запазити следећи поредак њихових бајрака (спровођен је без изузетка): напријен бајрак Ороши, затим Дибра, па Фанди, Кушнени и на крају Спаћи. Знак за полазак војске је давао капетан, који је у предвечерје пред полазак испаливао неколико хитаца из тешких топова. Сврстани под бајрацима, сутрадан су ратници кретали из своје домовине, пјевали и пуцали из пушака, а масовно су их испраћали рођаци и пријатељи. Уколико Мирдит почини неко злодјело на бојном пољу, може га казнити једино капетан, и то најчешће батинањем или затвором. Капетан може извршити ту казну само у свом шатору, односно логору, али никако у затвору за осталу војску. Ни у којем случају нису биле предвиђене ни новчана ни смртна казна. Ако би Мирдита оптужио виши официр турске војске, онда је капетан морао или одбацити оптужбу, или изјавити да је кривац побјегао, па стога није могао да изврши истрагу. Оно што би украо или опљачкао на бојном пољу, Мирдит је задржавао за себе; плијен је могао дијелити једино у случају кад је имао помагача. Од осталих турских војника разликовао се по томе што никад није одсијецао главу непријатеља да би је донио паши и за њу добио награду. Али уколико би ухватио живог непријатеља, предавао га је паши и тражио награду. Мирдити су настојали да на бојном пољу светкују као и код куће, што је важило и за пост. О болеснима на бојном пољу старали су се брижљиво, његовали их и редовно настојали да их врате на коњима у домовину. Мртваце су сахрањивали на католичком гробљу уколико су за то постојале могућности. Мирдите је на бојно поље пратио и капетан; он је одређивао простор који би затим посветио да би могао служити као гробље. Иначе им је традиција налагала да тијела свих погинулих морају отети од непријатеља.

Кад су се ратници враћали у домовину, пријатељи и рођаци су их дочекивали с весељем и пуцали у знак радости. Мирдит који је био обавијештен да му је најближи рођак у домовини умро, морао је да почне жалити чим се приближи кући. Приликом уласка у кућу покојника требало је да изгребе лице, а затим је почињало гласно нарицање над мртвцем. Рођаци који нису били у рату требало је такође да обаве сличан обред одмах чим буду обавијештени о смрти ратника. Ратник је по повратку кући даривао чланове своје породице и пријатеље малим предметима за сјећање које је донио из далеких земаља.

б) Обичаји при прослави празника

Иако су Мирдити католици, они су имали обичај да свеце прослављају на старински начин.²⁶ Уколико би им свештеници приговарали због тога, или забранили такав начин прославе, онда су славили дан тога свеца два пута: по новом и старом календару, из чега је произишао обичај да се сваком свецу даде надимак „стари“ или „млади“, већ према томе да ли се светкује по једном или другом календару. Често су славили и свеце које црква није увела, па су се страшно љутили на свештеника ако их на вријеме не би упозорио и на такве празнике, псовали га и пријетили да ће га Бог казнити због таквог пропуста и дати му слабу и сиромашну жупу. Насупрот томе, уопште нису прихватили приговоре свештеника што не славе неђељу или неки други празнични дан који је црква прописала као нерадни дан.

Неке празнике су прослављали тако што су припремали гозбу сасвим независно од стварног дана празника: неђељу прије или послије правога дана. У таквим случајевима, рођаци су стизали у госте неколико дана раније и помагали у припремама за гозбу. На светковину је могао доћи свак без обзира на вјероисповијест. Мирдити су у таквим приликама прихватили чак и странце и непознате, не питајући их ни ко су, ни откуда су, ни како се зову. Уколико неђеља у којој се одржава светковина пада у прољеће или лето, онда сви иду у цркву и присуствују светој миси у цркви или пред њом. При том нико није одлагао оружје, а многи чак нису у цркви скидали ни фес. Свештеник је у том погледу био немоћан, није им могао ништа, нити је могао забранити улазак у цркву муслиманима и екскомунициранима. Док је свештеник држао проповијед, вјерници су разговарали, а жене су за то вријеме пиле жестока пића, па би се по завршетку мисе помијешале с мушкарцима. Понекад је долазило и до крвавих обрачуна пред црквом, нарочито у Ороши. Светковине су допуњавали странци и ситни трговци, покућари, који су намјештали тезге и продавали разне предмете за свакодневну употребу: духан, барут, платно, мараме, ракију и слично.

Иза мисе ишло се у кућу слављеника да би се јело и пило до у касне сате. У понеђељак послије ручка, гости су се враћали својим кућама, а домаћин је био обавезан да им припреми храну за путовање.

²⁶ Упор. В. Николић, *Прилог проучавању обичаја славе (фесте) код католичких Шитара у околини Пећи (Метохија)*, Гласник Етнографског института САН, књ. IV—VI, 1957, 336—375.

с) Обичаји приликом женидбе и удаје

Код Мирдита је био обичај да дјецу заруче још у најранијем добу, најчешће још у колијевци. Дјечакови родитељи су давали прстен, или томе одговарајући новчани износ, а поред тога и одређену суму новца робацима дјевојке, чиме је вјеридба била закључена. Кад заручници поодрасту, дјевојчини родитељи добијају још једну своту новца за набавку њене опреме, а заручник мора платити њеним робацима и одређен износ зато што му одобравају да може узети дјевојку из њихове породице. У давна времена била је утврђена најнижа свота коју је заручник требало да плати вјереници и њеним родитељима. Првобитно је то износило 80 пјастера, али је та сума постепено повећавана, најприје на 150, док није достигла износ од 300 пјастера, да би заручница 1858. године стајала најмање 500, а често и до 1.500 пјастера.

Кад је вјереници спремљено рухо, одређује се вријеме свадбе, која се обично одржава оног дана на који пада и празник заручничког мјесног свеца, а по правилу нећељу дана прије или касније од првог дана тог празника. Заручник пошаље седморицу или осморицу људи из круга својих најближих пријатеља у кућу заручнице, који обично стижу у петак или суботу, донесу дарове заручници и ујацима са мајчине стране, а поред тога хљеба и вина. Они који стигну у петак, осим наведеног треба да донесу и рибу, а они који добу у суботу морају донијети овцу. Уколико вјереничини робаци нису задовољни даровима, онда своје незадовољство исказују тако што узимају залог од вјереникових пријатеља које они морају искупити новим даровима. Вјенчани кумови се у исто вријеме окупљају у заручничковој кући и одмах започињу пуцати из пушака, а рано ујутро сједећег дана крећу вјереничној кући. Прије поласка изражавају радост пуцњавом у тријему вјереникове куће, а уколико је он у жалости због недавне смрти неког од блиских робака, онда пуцњава изостаје.

Свадбена поворка креће из вјереничине куће у ноћи да би прије изласка сунца стигла у вјереникову кућу. Вјереница изражава своје расположење кукањем и нарицањем; она почиње непрекидно кукати и уздисати нећељу дана раније, а треба да пусти и коју сузу. Допуштено јој је да се смири тек онда кад се већ подобро удаљи од родног села. Вјереница обично иде пјешнице, али кад стигне близу вјереникове куће узјахује на коња или на какву другу товарну животињу. Уз пут се свадбеној поворци придружују комшије и пријатељи, а затим се пошаље један од вјенчаних кумова да обавијести вјереника да му доводе вјереницу. Кад вјереник чује ту вијест, он заједно са пријатељима пуца у знак радости. Приликом вјереничиног уласка у вјереникову кућу, укућани је посипају зрневљем. Чим је угледа, вјереник искаче из скровишта у којем је

дотле био сакривен, ставља јој руке на рамена и уводи је у кућу. Потом јој доноси со, а она баца помало соли у сваки лонац и шерпу у којима се на огњишту кува свадбени ручак. Тада из куће излазе вјенчани кумови, пењу се на сљеме крова, сједну и подијеле између себе хљеб који им је дала родбина вјеренице, поједу га и поново пуцају из пушака. Кад то заврше, и они улазе у кућу те сви сједају за свадбени ручак, с тим што се заручник одвоји и сједне на посебно мјесто. Један од кумова узима за руку вјереницу, која је дотад сједила за трпезом, и води је вјеренику. Кум сипа у чаше ракију или вино, а вјереници треба да одмах испију до половине чаше. При крају ручка, домаћин куће, пријатељи и свједоци полажу нешто новца на заједнички хљеб, што вјереница прима из руку једног од вјенчаних кумова као лични дар, а други кум откида комад хљеба и полаже на сто. Тада се сви дигну, почињу да се шале, жене пјевају свадбене пјесме, мушкарци пуцају из пушака. Ономе који не успије да опали из пушке изругају се ругалицом сваки пут када се у некој пјесми помене његово име.

Увече вјереници иду заједно на спавање, а гости напуштају кућу тек ујутро. Домаћин даје још један оброк пријатељима који бораве далеко. Дарови се дају и кћеркама које су се удале ван куће. Дан послје одласка гостију, вјереници се вјенчавају у цркви, што је за Мирдите споредна ствар у обреду женидбе и удаје. Дешава се да се вјенчање у цркви обави тек послје више мјесеци, па чак и година, а често се уопште и не обави.

Ако муж умре прије истека године дана, жена је слободна па је њени рођаци могу поново удати с тим што у том случају морају вратити новац који су добили приликом претходне вјеридбе и склапања брака. Такође се мора вратити новац мужу који је дао за жену уколико жена умре прије истека године дана, а њеној породици се мора вратити њена опрема уколико је умрла без порођа. Уколико муж одлучи да се разведе од жене, она може понијети из мужевљеве куће оно што припада њој, а муж у том случају нема право да тражи од њених родитеља да му врате новац који је плаћен за његову бившу жену. Уосталом, већ и зато што ју је муж одбацио, женина породица се сматра у извјесном смислу осрамоћена. Уколико би жена побјегла од мужа (што се због злостављања догађало веома често), онда су њени рођаци били дужни да пронађу оног ко јој је помогао да побјегне и оног који ју је отео; то је подлијегало крвној освети. Уколико женини рођаци нису могли да пронађу њеног помагача, или он уопште није постојао, онда је одговорност падала на њих и подлијегали су крвној освети. Међутим, такви случајеви су се ипак могли ријешити новцем, што је и најчешће био случај, али је понекад долазило до великих спорова из којих су на-

стајала многобројна крвопролића. Спор се могао ријешити и тако да се жена поново уда и тако избјегне крвна освета. У том случају, њени рођаци немају право да за њу траже уобичајене новчане дарове и не могу више располагати њоме. Мужевљеви рођаци стичу право да, у случају ако муж умре, или ако отјера жену, преудају његову удовицу, односно отпуштеницу, за неког другог. Код Мирдита се иначе догађало да се човјек ожени иако му је законита жена још жива, што иначе не би смјели чинити као католици.

d) Обичај приликом сахране

Кад неко умре природном смрћу, тада га рођаци окупају, одјену и положи на даску да би га сви могли видјети и установити да није убијен и према томе нема опасности да ће се разбуктати крвна освета. Некад је мртвацу стављен у уста новчић, најчешће једна пара, али је тај обичај био готово потпуно ишчезао. Поред мртваца је паљена свијећа и брижљиво се пазило да се у близини не нађе каква животиња (мачка, пас, или нешто слично). Преко дана, жене сједе поред мртваца и изводе свечане посмртне пјесме, које повремено прекидају. Чим опазе да долази неки покојников пријатељ, започињу кукњаву и гребу себи лице и тијело. Ноћу се не кука и не гребе, али се поред мртваца непрекидно бдије. Док се леш чува у кући, током ноћи треба свечано угостити све присутне пријатеље.

Сутрадан се вршио укоп. Чим изнесу мртваца из куће, његов леш поставе усправно тако да изгледа као да је жив и да стоји на ногама. На кућном прагу га три пута поклоне, затим пошкропе водом и затворе кућна врата. За то вријеме не смије нико да остане у кући. На путу до гробља измјењују се они који носе мртваца, али они који су га изнијели из куће морају га унијети и у цркву и изнијети га из ње. Док се копа гроб на њиви која се налази покрај цркве и свештеник држи обред, сви присутни ћуте. Затим се обави покоп и сваки одлази кући, али се више не плаче и не кука. Након сахране позивају се на вечеру најближи рођаци и сви укућани умрлог. У ранијим временима, трошкове сахране покојника сносило је цијело село, или барем цијела породица умрлог; у вријеме о којем пише Боровичка, тај терет је сносила његова ужа породица.

Биб Дода и његова породица

Тадашњи капетан Мирдита је био Пренк, син Доде који је посљедњем скадарском паши учинио важне услуге на бојном пољу, па је стога био у његовој великој милости. Као и

већина Мирдита, и он је живио у бигамији. Његова друга жена, удовица Марија из Просекуа, родила му је сина Бибу још за живота прве жене. Дода Пренк је убио своју прву жену убрзо након рођења свог сина, а њега је из страначких разлога покушао у Скадру да отрује Мехмед Хаку. Да би се излијечио, Дода је отишао у Дубровник, али је тамо умро око 1830. године. Послије његове смрти, жена је родила сина Доде Доду, брата капетана Биба, којег је убио један његов слуга. Биб је у вријеме очеве смрти био дјечак, што је искористила неколицина његових рођака да би користећи капетански положај управљали насилно земљом. Послије многих интрига и пошто су се чланови породице кроз подмукла међусобна убијања готово потпуно искоријенили, власт су преузели Биб, син умрлог капетана Доде Пренка, и Цола, син Боке. Обојица су били још младићи, али су се убрзо завадили, па су се обратили паши да им пресуди. Паша је пресудио у корист Биба пошто је на његовој страни био легитимно право као сина последњег капетана. Биб се брзо утврдио на власти, што му је било утолико лакше што је Цол ускоро након тога убијен. Убио га је муслиман Ибрахим Хусеин Топаллиа, наводно због једног старог дуга крвне освете. Већ прве године владавине младог мирдитског капетана Биба Доде биле су бурне; он је водио читав низ разбојничких ратних похода против сусједних племена у планинама и равницама. У самој земљи је успио да се одбрани од многобројних непријатеља, углавном служећи се убиствима и насиљима свих врста. У тим обрачунима је био рањен у кољено и десно раме, па је извршио крвну освету и искоријенио породице оба брата која су на њега пуцала, све до последњег мушког дјетета, а њихових пет кућа савршио је са земљом. У руско-турском рату је нашао добар повод да покаже своју приврженост Порти, на шта му је она признала легитимност.

Почетком кримског рата (1853—1856), Биб Дода је своју оданост Порти показао тако што је довео 700—800 Мирдита на Дунав и потчинио се заповједништву сераскера Сердар Екрема Омер-паше. Биб Дода и Омер-паша су се познавали одраније јер је Дода учествовао у Омер-пашином походу против Црне Горе 1852—53. Пошто је оставио своју војску на Дунаву, отишао је у Цариград и тамо испословао да му се призна капетански положај и чак успио да добије доживотну пензију. Тако ојачан, Дода је по повратку у земљу успио да се учврсти на власти и да из земље одстрани најнепослушније противнике. Порта је у јесен 1854. поновно затражила да Мирдита дају одред војника за ратовање на Дунаву, али се они тога пута нису одазвали јер је између њих и сераскера настао спор. Наиме, Омер-паша је Мирдите који су се налазили под његовом командом распустио и разоружао код Шумле, зато што су напустили ровове и побунили се. Том приликом је око 300

Мирдита уклопио у регуларну турску армију (низам), а остале прогнао у њихову домовину, због чега су они били незадовољни.

Они који су били протјерани са ратишта настојали су да разјаре и остале Мирдите. Зато су ширили гласове да се њихов капетан тајно сагласио с поступком турског сераскера код Шумле. Стање је било такво да је Биб Дода једва смио да изиђе из куће, а његови најближи рођаци су чак саставили зликовачке банде и организовали завјере против њега. Изгледало је да је потпуно поражен и угрожен тим више што је управо у то вријеме сплеткарио и француски вицеkonzул из Скадра, који је одраније био против њега, али не из политичких него из чисто материјалних разлога. Француски конзул је настојао да једном даљем рођаку Биба Доде, извјесном капетану Марку, сину Бона Доде, обезбиједи мирдитски капетански положај, па је у ту сврху настојао да организује странку која би га именовала за капетана. Онда се Биб Дода обратио Порти за помоћ, гдје је нашао снажну подршку Портиног комесара Теуфик-ефендије. Он је у јануару 1855. у пратњи вицеkonzула Енглеске, Француске и Аустрије стигао из Скадра у Ороши и смирио побуну Мирдита. Теуфик-ефендија и наведени конзуларни функционери обавезали су се да ће на Порти испословати испуњење сљедећих захтјева Мирдита: прво, да им се врати оружје које им је одузето код Шумле; друго, да се 300 Мирдита који су тада укључени у низам одмах пусте својим кућама; треће, да се свима који су служили на Дунаву исплате заостале плате.

Тако је смирена побуна Мирдита. И француски вицеkonzул се придржавао тога договора; наиме, пошто је схватио да не постоји могућност да Марка Доду прогура за капетана, он се нагодио с капетаном Бибом Додом, уговорио му одлазак у Цариград, препоручио га тамошњем француском посланству, па му чак дао и свог личног преводиоца за турски језик да му се нађе при руци. Својих обавеза према Марку, претенденту на капетанско звање, ослободио се тако што је испословао да се његов најстарији син прими у школу „Бибек“ у Цариграду. Биб Дода је такође добио писмене препоруке енглеског вицеkonzула за лорда Стратфорда Канинга и аустријског конзула за барона Фон Прокеша и отпутовао у Цариград. Порта је у потпуности испунила захтјеве Мирдита, па се Биб у љето 1857 вратио у Мирдиту. Не само што је у цјелости постигао свој циљ него је био и одликован: добио је орден Мецидију III реда и чин мириливе са одговарајућим припадностима и привилегијама.

Овим успјехом су Мирдита били веома задовољни, чак би се могло рећи задивљени. Ауторитет капетана је поново успостављен, тако да је извјесно вријеме био већи него икад до

тада. Биб Дода (Деметриус Тхеодатус), или Биб син Доде, био је 1858. млад човјек од око 36 године, висок, пријатне спољашности, а међу својим земљацима је уживао глас доброг војника. Међутим, његова храброст је нешто спласнула због подмукло задобијених рана, од којих му је остала осакаћена десна рука. Није знао ни читати ни писати, и није говорио ниједан језик осим матерњег. Умјесто фрањевца Paola da Cavallermaggiore, који га је напустио услијед насталих свађа и изневјерених очекивања, за секретара је узео Бованија Мелгусиа, ранијег конзуларног преводиоца, уз годишњу плату од 12.000 пјастера и бесплатну опскрбу, али није имао много повјерења у њега. Своју природну обдареност и лукавост користио је за сплетке и личну корист. Посједовао је велико имање које је стекао нешто насљеђем, нешто насилном отимачином. Био је штедљив толико да би се прије могло рећи да је у ствари шкрт, а што се тиче начина живота, није се много разликовао од својих осталих сународника. Његова кућа у Ороши, о којој је Боровичка приложио једну скицу, била је права палата с обзиром на мјесто гдје се налазила, али је била крајње прљава и без икаквог намјештаја: у њој се налазио само жељезни кревет, велики стари сто и неколико столица. Веома се млад оженио, али је убрзо остао удовац. Други брак је склопио с муслиманком, кћерком Хасана Ахосиа из Лурна, која је приликом покрштавања добила име Марчела. Она му је родила кћерку, а затим 1856. године сина Доду на којег је намјеравао пренијети звање капетана. Доцније му се родио и други син. Један католички црквени достојанственик, прелат Албаније, који је више година био у вези с капетаном Бибом Додом, дао је о њему сљедећу карактеристику: „Човјек је без вјере, незналица, зао, преварант, издајица, похлепан за туђим и у највишем степену крволочан. У друштву муслимана говори против своје властите вјероисповијести и показује симпатије за Мухамедово учење. Никада не опрашта увреду, вреба час када ће се осветити.“ Међутим, запажања Боровичке су дала за право да се посумња у тачност наведеног описа. Он каже да је капетан био под неугодним моралним притиском као природном посљедицом страха од крвне освете, којој су он и његова породица изложени више него било који други Мирдит. Биб Дода се у властитој земљи не усуђује да изађе из куће и увијек га окружује више од 20 тјелохранитеља. Међу њима је и Цол Скана са којим дијели све тајне и који заправо управља његовим поступцима. Тако је изгледао човјек у којем је колебљиви народ Скадра видио будућег Скендербега, којем је монсињор Топић издејствовао заповједнички крст папског Ордена св. Гргура и којем је један други албански црквени вјеродостојник настојао да издејствује аустријски царски орден, наводно због његовог оштрог супротстављања прељубништву и бигамији код Мирдита, иако је тај порок захватио

земљу више него икада раније, а капетан није ништа подузимао против тога.

Биб Дода је несумњиво имао веома далекосежне и често-хлепне планове, а само га је несигурност за властиту егзистенцију спријечавала да их не спроведе. Како Боровичка пише, биједне улицице, које на жалост треба тражити међу високим албанским свештенством, дале су му прве подстреке за таква обмањивања. Он је настојао да докаже како води поријекло од старих принчева Дукабина и говорио о постојању такозваног „фермана од бакра“ који су његови преци добили као награду за храброст у познатој бици на Косову гдје су се борили уз „полумјесећ против крста“. Тако је човјек кога је цијела Мирдитија знала као потомка некадашњег старјешине Гјона Маркуа, а чија кућа није никад другачије звана него кућа Гјон Марку, претендовао да га називају принцом. О томе је имао само један невјеродостојан докуменат, наиме папски Орден бреве, кад га је Гргур XVI приликом додјељивања ордена, а на приједлог бискупа Топића, називао принцом *Мирдитарум*. Очекивало се да ће обични капетан, којег Мирдити ословљавају са „капетан-паша“, поставити још веће захтјеве пошто му два црквена албанска вјеродостојника у својим посланицима дају титулу *висости* због својих интереса.

„У политичком погледу, капетан Биб Дода је у тој мјери непоуздан као што је то сваки Албанац од прадавних времена и једнако толико колико је незахвалан.“ Породица му се састојала од следећих грана:

1. Капетан Гион, један опасан разбојник. Његов дјед и дјед Биба Доде били су браћа. Гјон има четворогодишњег сина Леш Гиона.

2. Капетан Тузи (Tuzzi), ванбрачно дијете и брат Биба Доде, озлоглашени убица, још нема дјеце.

3. Капетан Марку од Скадра, веома далек рођак, непознато у коме кољену, подла и сплеткарска личност. Након смрти старијег сина у школи „Бибек“ остао му је још дванаестогодишњи син Гјон Марку.

4. Дод Гиока, брат капетан Марка, један потпуно безначајан човјек.

5. Цол Пренк, веома далек рођак непознатог степена сродства, разбојник којег се сви плаше, беспосличар који је, пошто је спискао не баш мали породични иметак, постао огорчени непријатељ богатог капетана Биба Доде, има два нејака сина.“

Боровичка на крају каже да, као што је у већини албанских католичких планинских племена, тако је и у кући Гјона Маркуа (то јест Биба Доде): непрекидна немилосрдна крвна

освета, и сталне породичне свађе. Биб Дода је за последњих 16 година сахранио двадесет мушких робака на гробљу у Ороши, а сви су пали као жртве убица. Али ни он, прије или касније, неће избјећи своју судбину.

LES MIRDITES — DESCRIPTION DU CONSUL D'AUTRICHE BOROVICKA DE L'ANNÉE 1858

R é s u m é

Les Mirdites, en tant que catholiques, étaient sous la protection diplomatique de la Monarchie des Habsbourg dans la même mesure que les catholiques en Bosnie et dans l'Herzégovine comptaient sur l'appui de l'empire catholique voisin. Il est notoire que la diplomatie autrichienne a commencé à prendre un plus grand intérêt aux provinces turques dans les Balkans à partir de la seconde moitié du XIXe siècle et à y ouvrir ses représentations consulaires. Et c'est à cet intérêt que doit son origine le rapport du consul autrichien Borovička, de l'année 1858, sur les Mirdites, une tribu ancienne albanaise qui avait inauguré, à partir de la fin du XVIe ou du commencement du XVIIe siècle déjà, la lutte pour son autonomie dans le cadre de l'Empire Ottoman. Le consul Borovička a correctement inclus les Mirdites dans le groupe albanais-gègue sur la base de l'origine, du dialecte et des coutumes. La première Mirditie était habitée par cinq bayraks des Mirdites, à savoir: Oroš, Spač, Kušnen, Đibra et Fand. Ce petit pays alpin possédait d'extraordinaires beautés naturelles et présentait un grand intérêt. Les forêts étaient le plus négligées. A proximité des villages se trouvaient de grands espaces entièrement privés d'arbres qui se sont formés par suite des coupes sans aucun plan, entièrement désordonnées, mais personne ne tâchait de l'empêcher, bien que cela eût pour conséquence l'éboulement des terres que les pluies battantes délavèrent. Le climat était favorable, les hivers n'étaient pas trop rudes et les chaleurs d'été étaient adoucis par les vents de l'ouest. Le pays était divisé en 14 cantons. La Mirditie entière, à l'exception de deux cantons qui appartenaient au diocèse de Sapa, était sous la juridiction de l'évêque d'Alessio. Comme tous les peuples montagnards, les Mirdites cultivaient aussi un profond dévouement à leur lieu de naissance et pour cette raison ils ne guerroyaient qu'à contre-cœur dans les régions éloignées. Les Mirdites affirmaient avec fierté qu'aucun soldat turc n'a jamais mis pied sur leur sol. A la vérité, cela aurait pu être juste, surtout si l'on a en vue le fait qu'ils ne s'étaient jusque là jamais ouvertement révoltés contre le sultan et, par conséquent, son armée n'avait aucun motif à entrer dans leur pays. Comme le Monténégro organisait souvent au XIXe siècle les révoltes contre l'Empire Ottoman, ce qu'elle ne pouvait faire que d'accord avec les autres populations slaves, les Mirdites aussi s'enthousiasmaient de l'idée que précisément le pays des Mirdites devait être dans les circonstances déterminées, le centre de création de l'État indépendant albanais catholique.